

Poloha Kláštoriska

Hornatá oblasť Spišsko-gemerského masívu, ktorá sa pre svoje značné povrchové ako aj podzemné bohatstvá nazýva Slovenským rajom, je národný park. Približne v jeho centrálnej časti sa nachádza náhorná plošina „Kláštorisko“ (od 750 m do 800 m nad morom), odkiaľ je nádherný výhľad na celú Spišskú kotlinu. Strategickú pozíciu tohto priestoru si všimli a využili už i pôvodní obyvatelia Spiša, ktorí ho opevnili z dvoch relatívne prístupných strán (plocha o rozmeroch 480 m x 200–300 m). Najnovšie výskumy odkryli stopy osídlenia siahajúceho až do obdobia Halštatu (okolo 500 p. Kr.), ktoré malo pevnostný charakter a s najväčšou pravdepodobnosťou slúžilo ako útočisko. Kontinuálne osídlenie sa doložilo v okrajových (severných) častiach Slovenského raja.

V priebehu 12. a 13. storočia bolo na mieste starého hradiska postavené nové, obohané dvomi hradbami. Opevnenie sa nachádza v prístupnejšej západnej časti skalnatého masívu. Na opačnej severovýchodnej strane bola objavená strážna drevená veža, ktorá stojí voľne. V jej útroboch (3,6 m x 4,6 m) bolo objavených množstvo hlinených predmetov z 12. a 13. storočia. Podľa písomných prameňov sa táto lokalita nazývala „Strážny vrch“ (*Mons Speculationis*) a neskôr „Skala útočiska“ (*Lapis Refugii*).

Krátke dejiny

Približne v polovici 13. storočia sa spišskí Sasi opätovne pustili do fortifikácie vrchu, ktorý obohnali hradbou v dĺžke až 1000 m (šírka muriva v rozmedzí 150 až 170 cm). Rozľahlá pevnosť, ktorá sa rozkladala na ploche 90 ha, slúžila ako refugium (útočisko) v čase ničivých tatarských útokov. To je aj dôvod, prečo spomínaný vrch dostal latinský názov *Lapis Refugii*, čiže Skala útočiska. Za hradbami postavili kláštor, ktorý potom slúžil ako prvé centrum rádu kartuziánov. Ako vyplýva zo zakladacej listiny z roku 1299 Spišskí Sasi darovali toto miesto kartuziánom, aby si tu postavili kláštor. Ten mal byť živou spomienkou na záchranu oblasti pred Tatármi. Prvú kartuziánsku mníšu, ctihodný otec Andrej a jeho spoločník, prišli zo Žiče (Seitz) v Slovinsku. V rokoch 1305 – 1307 dohliadali na stavebné práce pri budovaní kláštora. Zvolené miesto, vybrané priamo pre kartuziánov, pripomínalo Veľkú kartúzu pri Grenoble, kde v roku 1084 svätý Bruno založil spomínaný rád.

Kláštor

Kláštorný komplex sa nachádza uprostred zalesneného terénu a rozkladá sa na ploche približne 1 ha. Bol opevnený 1 m širokou hradbou, ktorá mala dva vstupy: severný (2,5 m široký) pre vozy a južný, ktorý bol otvorený dokonca i pre laikov. V jeho blízkosti sa nachádzal hospic s tromi miestnosťami, kostol ako aj ďalšie objekty, ktoré boli súčasťou horného kláštora. Takzvaný stredný kláštor kopíroval benedikťinský model, kde je krížová chodba napojená na svätyňu. Ďalej nasledoval priorov dom, jedáleň a rad budov poskytujúcich ubytovanie konveršom. Prísna regula rádu pripúšťala odklon od predpísanej jednoduchosti len v prípade kostola a kláštornej knižnice. Pôdorys samotného kostola opisuje obdĺžnikový tvar o rozmeroch 30 m x 6,5 m. Chránová loď je ukončená polygonálnym presbytériom, v ktorom boli počas archeologického výskumu odkryté základy oltára. Do priestoru chrámovej lode, predelenej nosnou priečkou, sa vstupuje dverami z krížovej chodby. V južnej časti presbytéria sa nachádzala sakristia s točivými schodmi v rohu. Viedli na prvé poschodie. Tu bol archív. Kostol mal sieťovú klenbu s chórom umiestneným v jeho západnej časti. Podlaha bola vydláždená kamennými dlaždicami štvorcového formátu. Archeologický výskum priniesol množstvo architektonicky vzácných kamenných artefaktov, z ktorých sa mnohé zachovali na svojom pôvodnom mieste (nosníky, obklady okien a dverí). Architektúra dolného kláštora, ktorý tvorí priestraný dvor (40 m x 40 m) obklopený impozantnou krížovou chodbou, bola naplno podriadená životu a základným princípom kartuziánov. Na chodbu sa napájalo 9 ciel kartuziánskych otcov. Ich pôdorys opisuje približne tvar štvorca (10 m x 10 m). Všetky cely boli od seba navzájom oddelené záhradkami. V blízkosti kláštora sa nachádzajú pozostatky dvoch umelých jazierok, ktoré tvorili neoddeliteľnú súčasť kartuziánskeho kláštora. Dosiaľ sa nepodarilo lokalizovať hospodárske budovy určené pre dobytok. Náleziská kónských kopýt a kováčskeho náradia nasvedčujú, že v rámci kláštora sa nachádzala aj kováčska dielňa i stajne pre ťažné kone. K najväčšiemu rozmachu a prosperite kláštora došlo na prelome 14. a 15. storočia, kedy bol kláštor sebestačne fungujúcim organizmom. 15. storočie prinieslo oheň a ničenie, po prvý raz z rúk husitov, neskôršie od tých, ktorí sa nazývali bratrci a usadili sa v tesnej blízkosti na Marcelovom hrade, lokalita Zelená Hura. Po súhlase a povolení Generálnej kapituly sa mníšska komunita presťahovala do Levoče, kde si za hradbami mesta postavila nový kláštor. Avšak, ostali tam len na krátky čas, pretože ako spomína anonymný kronikár: „... zvolili si radšej život na odľahlejšom mieste a v tichu samoty ako slúžiť Bohu v mestách.“ Vrátili sa teda opäť na Skalu útočiska a počnúc rokom 1478 začali kláštor rekonštruovať. Na prelome 15. a 16. storočia tu viedli renovačné práce skúsení majstri, ktorí sa predtým podieľali na výstavbe luxusných pohrebnych kaplniek pre rod Zápoľských v Spišskom štvrtku a Spišskej Kapitule. V rámci opráv a sanačných prác došlo k viacerým modifikáciám; bola vymenená napríklad podlaha a pôvodné kozuby nahradili kachľové pece s efektívnejším vyhrievaním. V prvej polovici 16. storočia kláštor na Skale útočiska stratil svoju funkciu. Politické podmienky v Uhorsku, najmä po bitke pri Moháči, sa dotkli i samotného kláštora. Všetok kláštorný majetok prešiel do rúk mesta Kežmarok v roku 1530. O čosi neskôr, v roku 1543, kláštor napadol lúpežný rytier Matej Bašo z Muránskeho hradu. Po vyplnení zmenil celý kláštorný objekt na svoje vojenské účely. Mnísi sa presunuli do iného kartuziánskeho kláštora pri rieke Dunajec (Lechnica, Červený kláštor). Kláštorný komplex na Skale útočiska bol po nariadení Generálnej kapituly zbúraný.

O Kláštorisku, n. o.

Kláštorisko je nezisková organizácia zameraná na rozvoj a ochranu duchovných a kultúrnych hodnôt. Predmetom jej činnosti je záchrana, revitalizácia kultúrnej pamiatky – stredovekého kartuziánskeho kláštora na Kláštorisku (kataster obce Letanovce, Národný park Slovenský raj). Vedecká činnosť organizácie sa zameriava na dejiny pôsobenia rehole kartuziánov na Slovensku a výskum v oblasti spišských dejín. V poslednom období organizácia vydala monumentálny zborník zo spišských dejín *Terra Scepusiensis*. Aktuálne pripravuje so svojim poľským partnerom syntézu dejín Spiša. Okrem toho organizuje ďalšie vedecké podujatia ako napríklad XXXV. medzinárodnú konferenciu archeológov stredoveku v roku 2003 v Hrabušiciach (výstup *Archeologia Historica*, rok 2004). V auguste roku 2005 organizácia pripravila konferenciu *Človek – Sacrum – Prostre-*

INŠTITÚCIA: KLÁŠTORISKO NEZISKOVÁ ORGANIZÁCIA

ULICA A ČÍSLO: Nám. Majstra Pavla 41
SMEROVACIE ČÍSLO: 05401
MESTO: Levoča
KRAJINA: Slovenská republika
INTERNETOVÁ ADRESA: www.klastorisko.sk

ŠTATUTÁR: Doc. Martin Homza, Dr.
KONTAKTNÁ OSOBA: Mgr. Naďa Rácová
PRÁVNÝ STATUS: nezisková organizácia
IČO: 36167801

SLOVENSKY ENGLISH

Kláštorisko and its Location

The mountain landscape of the Spiš-Gemer mountain range, also referred to as Slovak Paradise for its considerable riches in both surface and underground forms, has been declared a national park. The „Kláštorisko“ plateau is located in its central part at an altitude between 750 and 800 m above sea level offering a breathtaking view over the entire Spiš basin. Such a strategic position soon attracted aboriginal natives of the Spiš area, who fortified two of the relatively more easily accessible sides to protect an area of about 480 m x 200 – 300 m. Recent research has established continuous settlement from as far back as the Hallstatt period (around 500 B.C.) at this fortification-like site, presumably intended to provide refuge. Continuous settlement has also been established in the northern limits of the Slovak Paradise.

Sometime throughout the 12th century, a new fortification – encircled by two front walls – was built on the site of an older one. This fortification protected the more accessible western part of the rocky massif. A freely standing guarding wooden tower was discovered on the opposite northeastern side, containing abundant clay artifacts dating back to the 12th and 13th century (3,6 m x 4,6 m). Pursuant to written sources, this locality was called „Guarding Hill“ (*Mons Speculationis*) and later „Rock of Refuge“ (*Lapis Refugii*).

A short history

Around the mid 13th century the Spiš (Scepusian) Saxons started to build a new 1000 meter long and 1,5 – 1,7 meter thick lime-mortar wall to fortify the hill. This large fortress, circling an area of 90 ha, provided protection during the destructive incursions of the Mongolians (Tatars). That is why the hill received its Latin name „Lapis Refugii“ (The Rock of Refuge). A church, which eventually became the first religious centre of the Carthusians, was built next to the bulwark. As the foundation document dated back in 1299 indicate, the Spiš Saxons gave this place to the Carthusians to build a monastery „in order to commemorate the fact that the area has been spared from the Tatars“. The first Carthusian monks, Rector Andrej and his companions – who had come from Seitz (present-day Žiče in Slovenia) – supervised the construction works between 1305 and 1307. The site was explicitly selected for the Carthusians because it resembled the Grand Charterhouse near Grenoble in the Alps, where St. Bruno had founded the Order in 1084.

The complex of the monastery lies in receding reforest ground spreading over an area of approximately 1 ha. It was protected by a one-meter thick wall with two entrances: a northern 2,5 m wide one intended for carriages, and a southern one open even to laymen. It was flanked by a three-room hospice, a church and other premises. The upper part, known as central monastery, copies the typical Benedictine scheme consisting of a cross-shaped ambit connected to a sanctuary. Next to it were the rectory, the refectory and a series of buildings accommodating the converts. The only exceptions in the strict simplicity imposed by the Order rules concerned the church and the monastic library. The plan of the church itself shows a rectangular hall of 30 x 6,5 m ending in a polygonal presbytery in which archeological excavations have uncovered the foundations of an altar. The church nave, divided by a partition wall, can be accessed through a door from the ambit. On the southern side of the presbytery was the sacristy. In its corner there was a winding stone staircase that led to a room on the first floor, which served as archive. The church had a net vault and a choir loft in its western part. The floor was paved with square quarry tiles. Archeological research has produced a large amount of remarkable architectural artifacts of stone, many of which endured at their original place, such as girders or window and door coatings. The architecture of the lower monastery, formed by a vast court (40 x 40 m) framed by an impressive ambit, was fully conceived to serve the Carthusians' life style and fundamental principles. Nine individual cells of Carthusian fathers adjoin the corridor. These cells have an almost perfect square shape (10 x 10 m) separated from each other by a garden. The remains of two artificial ponds, an indispensable element of every Carthusian monastery, can be found in its proximity. No cattle sheds have been found so far, but findings of horseshoes and blacksmith tools prove that the monastery had its own forge as well as stables for draught-horses. The monastery saw its brightest and most prosperous days at the turn of the 14th and 15th centuries after becoming a self-sufficient and functioning outfit. The 15th century, however, brought about fire and destruction; first from the hands of the Hussites, later from those of the Bohemian Brothers who had settled in the nearby castle of Marcel at „Zelená hura“. With the consent of the General Chapter, the community moved to Levoča and built a new monastery within the town walls but did not stay there long. Indeed, as an anonymous chronicler puts it: „...they preferred a secluded place and the silence of solitude to serving God in towns.“ And so they returned to the Rock of Refuge and set to reconstructing it in 1478. At the turn of the 15th and 16th centuries, the restoration works were in charge of experienced craftsmen who had built many luxurious sepulchral chapels of the Zápoľskýs (Zápolya) in Spišský štvrtok and Spišská Kapitula, what can be seen in many details such as gate and window coatings, vault ribs, etc., made of sandstone, conglomerate and other stone material available in the region. Many of them bear the marks of the corresponding stonemasonry. This time, even the floors were changed (by mortar at some places, but mostly by quarry tiles) and the former fireplaces were replaced by more efficient tiled stoves.

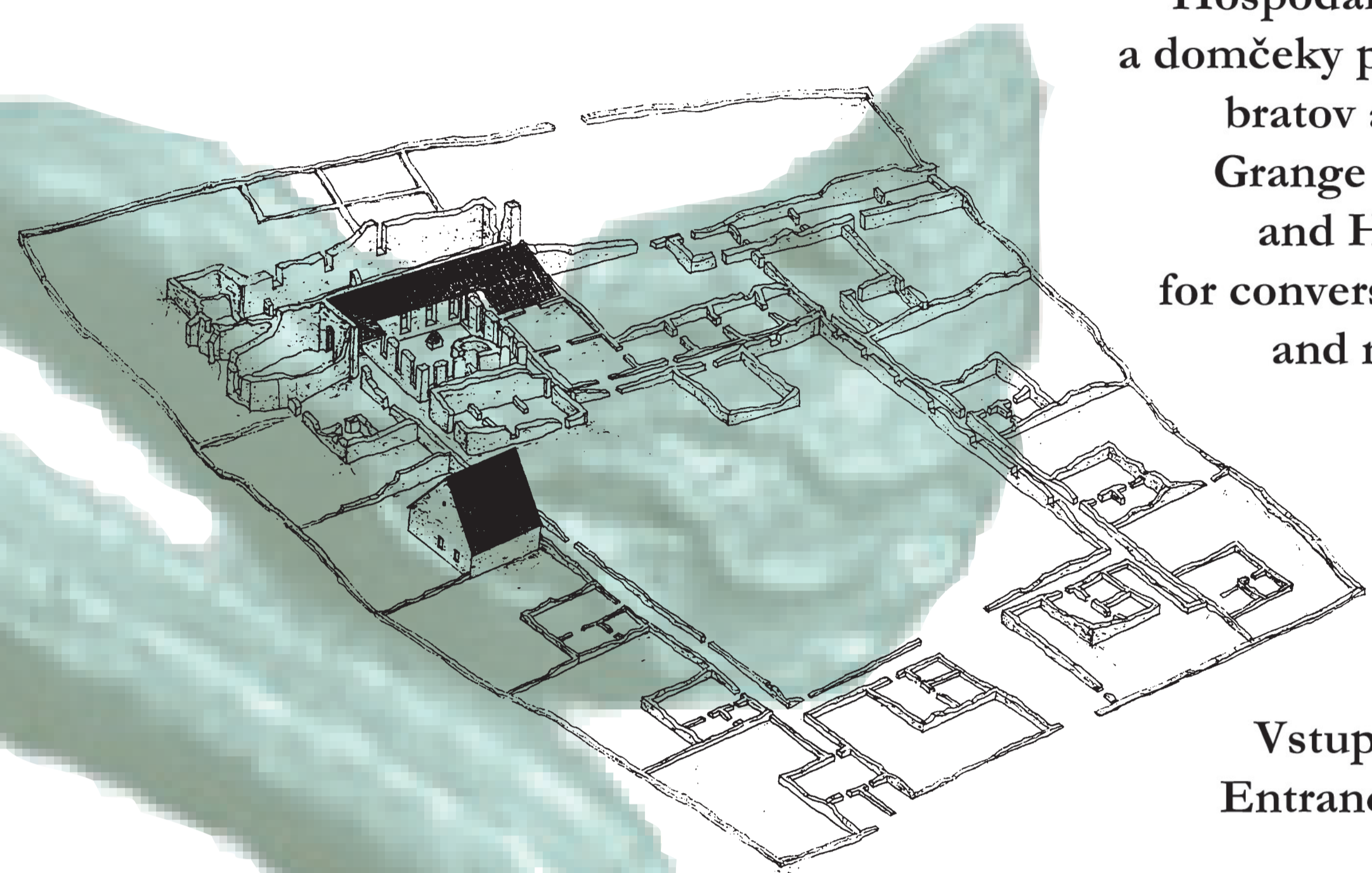
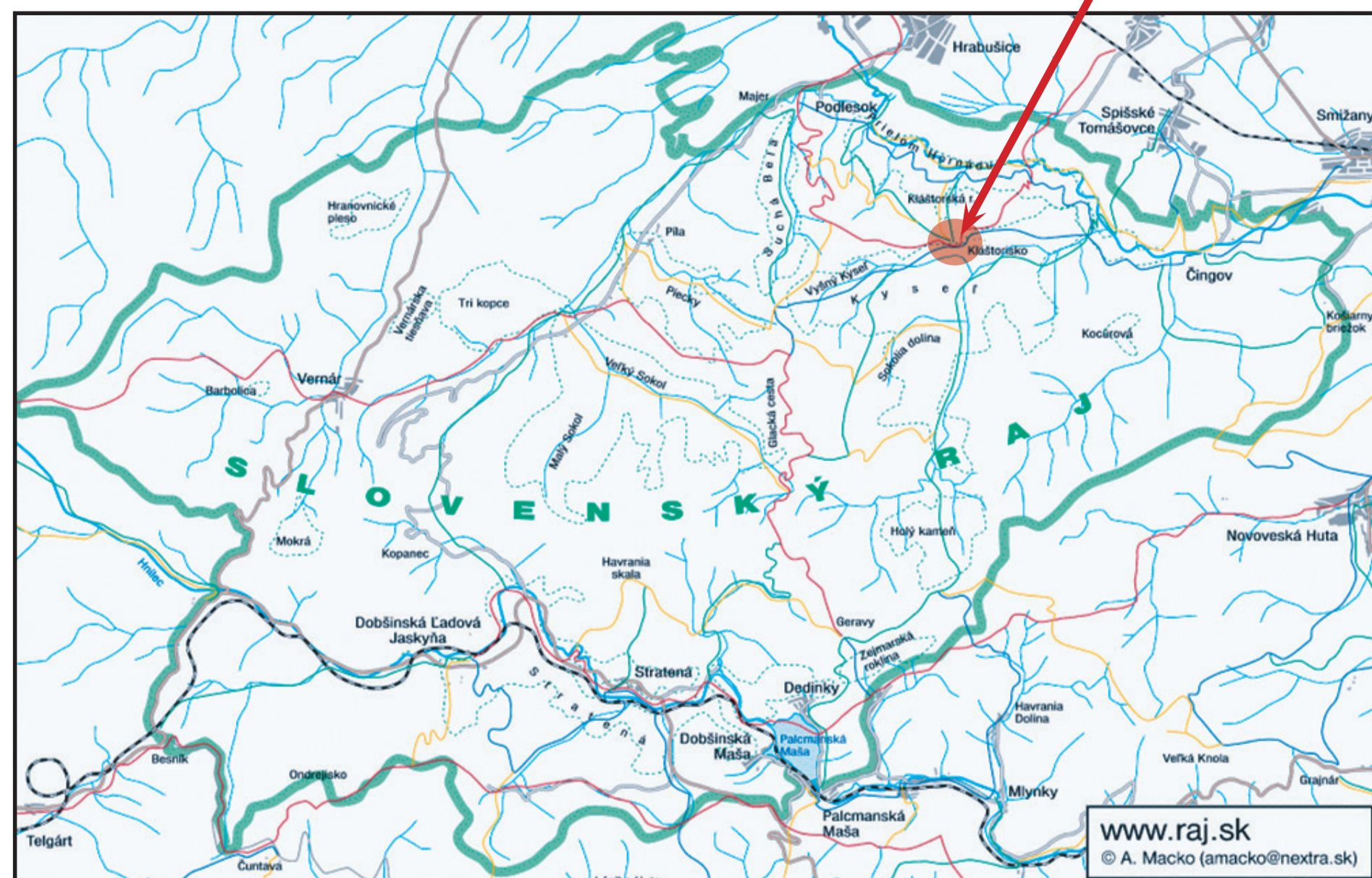
die, ktorá bola súčasťou dlhodobého zámeru organizácie ponúkať mladým odborníkom miesto a priestor na svoju realizáciu. V najbližšom čase vyjde z tejto konferencie v rámci pokračovania edície *Medievalia Historica Slovaca*. V septembri roku 2007 organizácia pripravuje konferenciu svetových odborníkov s témou *Stredoeurópske kartúzy v kontexte kartuziánskej rehole*. Na jej čele pôsobia renomovaní slovenský archeológ Michal Slivka a historik-medievalista Martin Homza. Počas vyše dvadsaťročného pôsobenia na archeologickej lokalite Kláštorisko a Zelená Hura završujú mládež nielen zo Slovenska do tajomstiev obnovy historických pamiatok, ochrany a tvorby životného prostredia. Súčasťou organizácie je Centrum monastických štúdií. Blízke organizácie: Proglas, Spišský Štiavnik, n.o., Spišský dejepisný spolok.

Organizácia je príjemcom 2% z dane

VLASTNÍK ÚČTU: Kláštorisko, nezisková organizácia
BANKOVÉ SPOJENIE: Tatra Banka, a.s.
ADRESA BANKY: Vajanského nábrežie 5, 810 06 Bratislava
ČÍSLO ÚČTU: 2665520085
KÓD BANKY: 1100
IBAN: (SK79 1100 0000 0026 6552 0085)
SWIFT CODE: TATRSKBX
PLATBA DPH: Nie

KLÁŠTORISKO

Lapis Refugii

Hospodárske budovy
a domčeky pre konveršov,
bratov a novicov
Grange buildings
and Housing
for converses, brothers
and novices

Knižnica
Library

Zásobník vody
Water reservoir

Záhradky ciel
Gardens of cells

Cely otcov
Cells for fathers

Veľká kláštorňá chodba
Great cloister

Cintorín
Cemetery

Kuchyňa a refektár
Kitchen and Refectory

Rajská záhrada
Paradies Garden

Priorov dom
House of prior

Malá krížová chodba
Little cloister

Vstup
Entrance

Hospic

Sakristia
Sacristy

Kostol
Church

Kaplnka
Chapel

Kovové lyžice
Metal spoons

Medené cedidlo
Copper strainer

Jednotka váhy
Weight unit

Sídlo
Awl

Nožnice na knóty sviečok
Tool for putting out
the candlewicks

Kamenná brúška
Stone grinder

Ihly
Needles

Malá pilka
Little saw

Hviezdičkový značkováč
Stamp in the shape of star

Rozdeľovač
Divider

Dláto
Gouge

Náprstok
Thimble

Dláto
Gouge

Riadkovač
Reticule maker

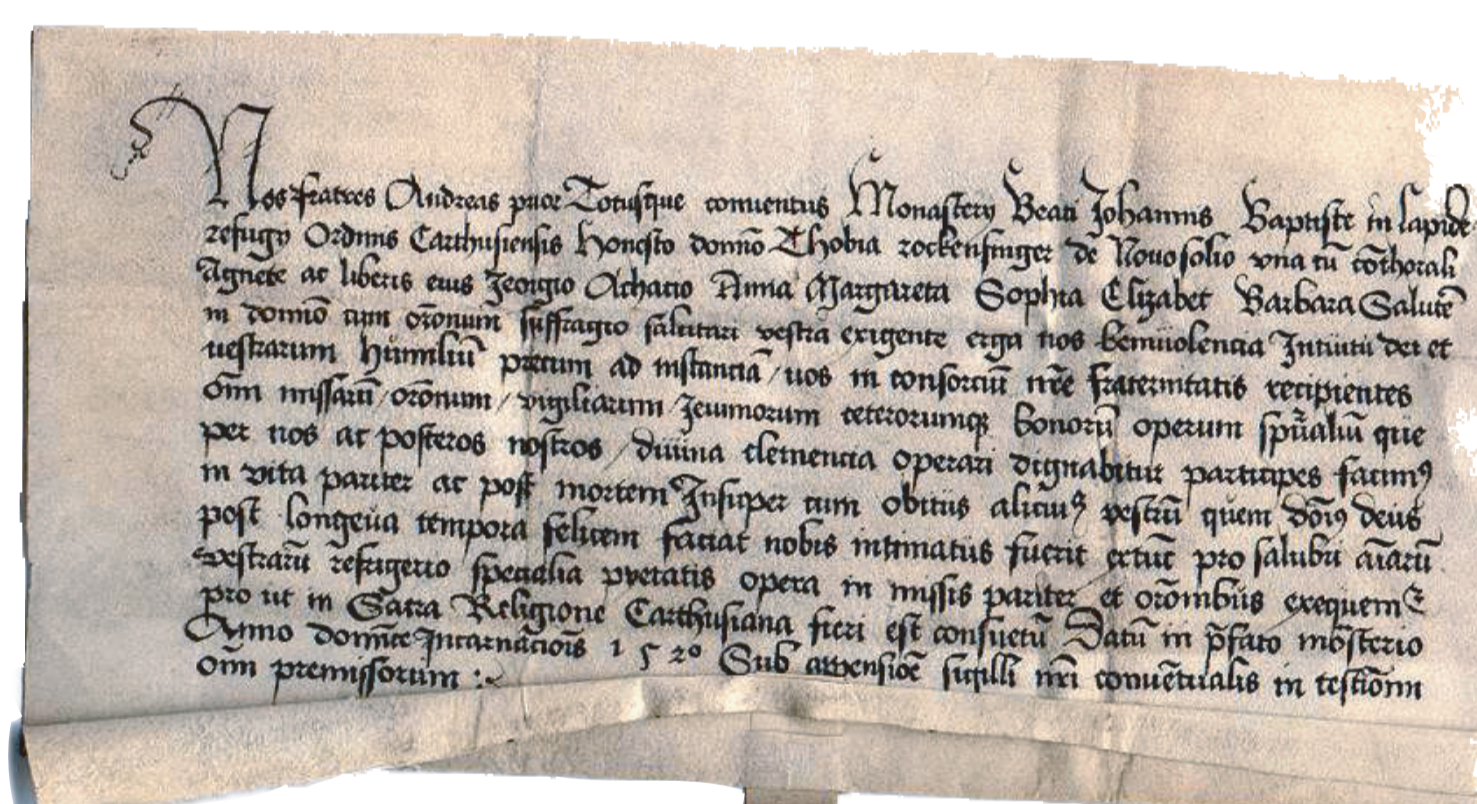
Kohútiky a ventily na víno
Taps, valves for wine

Medená nádoba
Copper box

The rules of the Order determined every aspect of its life, including food, clothing and even the furnishing of the different buildings. Poverty was of primary importance for monastic life, something the findings give clear testimony of. Besides ordinary every-day pottery and tools, archeological research has produced a rather rich collection of book binds, buckles and bookbinding tools. The order's proverbial love for books is reflected in its very rules. In the middle ages, Carthusian monasteries were among the best-known scriptoriums and Kláštorisko was no exception indeed.

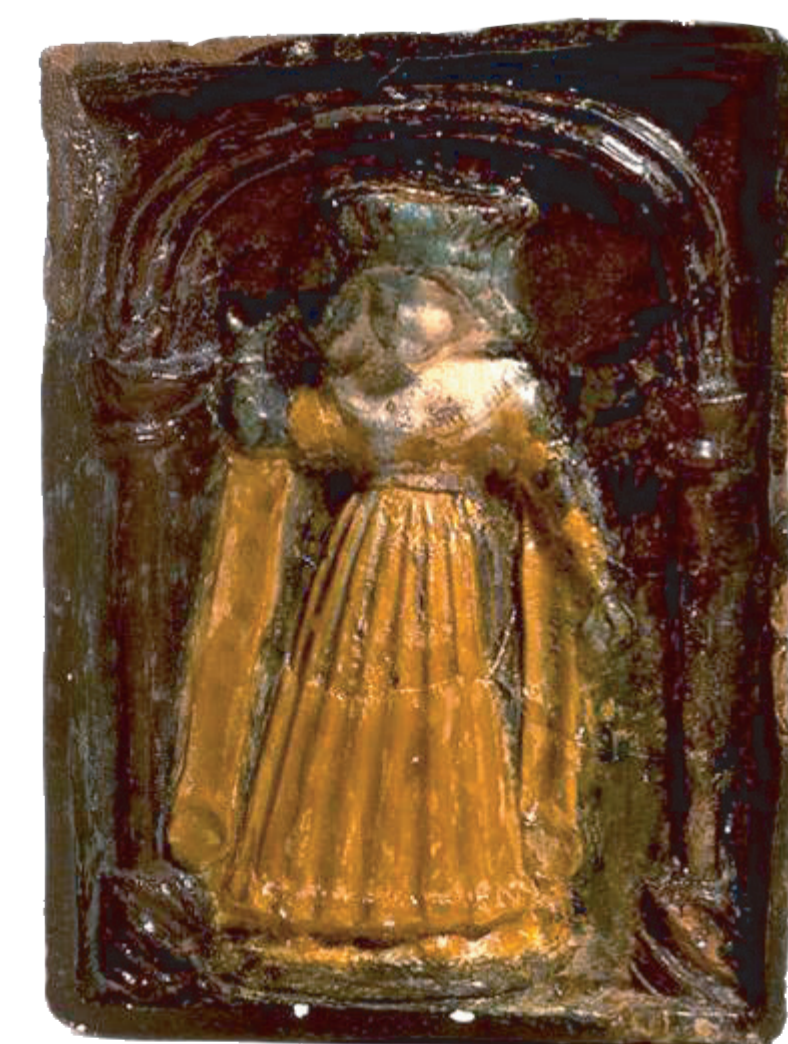
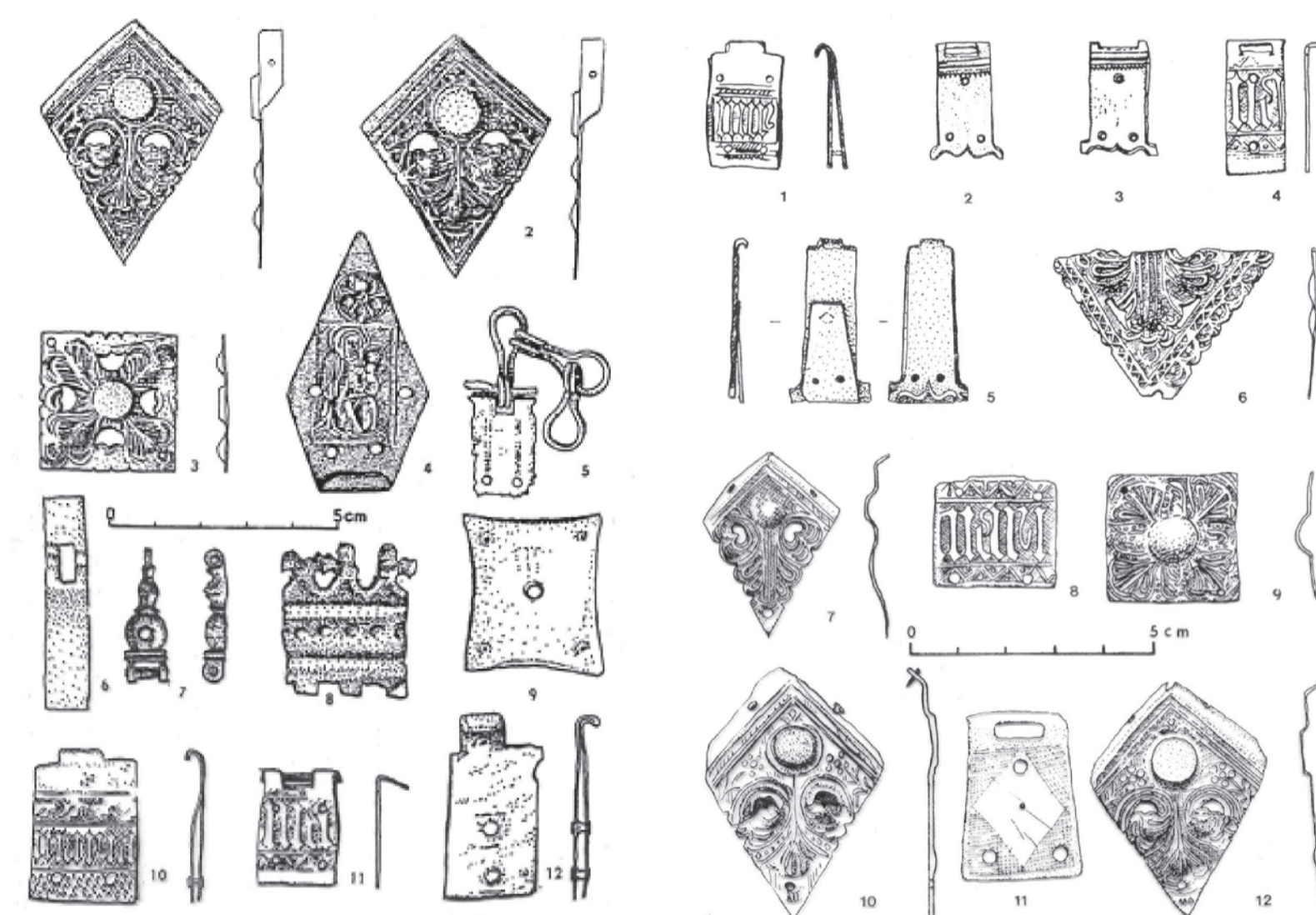
It was here that books were transcribed (this was the duty of scribes), illuminated, bound and repaired. A chronicler pointed out the two most important scribes: Konrad from the beginning of the 14th century and Jodokus from the turn of the 15th and 16th centuries. However, the core of their contemplative life was love for God, which found one of its most beautiful expressions in the prayer *His incessant praise and exaltation*. Their only objective was to be the first step towards Heaven on Earth, that is, Paradise. That is why even the places they settled at were referred to as „Paradise“ (as in the case of Kláštorisko!) or „Garden“ (e.g. the Charterhouse in Prague). The symbol of paradise is frequently represented in works of art. In the early 16th century, the monastery on the Rock of Refuge lost its reason to be. The political situation in the Hungarian Kingdom, especially after the Battle of Moháč (Mohács), affected the monastery as well. In 1530, all its possessions were handed over to the town of Kežmarok. A few years later, in 1543, the monastery was attacked by Matej Bašo, a squire of the pad and captain of Muráň castle, who plundered and re-shaped it to fit his military purposes. The monks had to move to the Carthusian monastery in Lechnica, by the Dunajec River. The monastery was demolished by order of the General Chapter.

Listina priora Andreja z roku 1520
The charter of prior Andreas from 1520

Pečať kláštora
The seagle of the monastery

Kovania a svorky kníh
Book collets and clips

Niektoré z motívov kachlíc
Some from the motives of the stove tiles

About Kláštorisko, npo.

Kláštorisko is a non-profit organisation aiming for the development and protection of the cultural and the spiritual values. The keystone of its activities is rescue and revitalisation of the cultural heritage – namely the medieval Carthusian monastery at Kláštorisko (land register of Letanovce, the National Park Slovenský raj). Scholarly activities of this organisation deal with the history of the order of the Carthusians in Slovakia and research in the sphere of the history of the Scepusian region as

such. The leading supervisors are a well-known Slovak archaeologist Michal Slivka and a historian-medievalist Martin Homza. In the course of more than twenty years of their activities at the archaeological sites of Kláštorisko and Zelená Hura, they both have tried to make the young people not only from Slovakia involved in revealing the secrets of renovation of the historical heritage as well as in protection of environment.

INSTITUTION: KLÁŠTORISKO NON-PROFIT ORGANISATION

STREET AND NUMBER: Nám. Majstra Pavla 41
POSTCODE: 5401
TOWN: Levoča
COUNTRY: Slovak Republic
WEB PAGE: www.klastorisko.sk

LEGAL REPRESENTATIVE: Doc. Martin Homza, Dr.
OFFICIAL CONTACT PERSON: Mgr. Naďa Rácová
LEGAL STATUS: legal entity, non-profit organisation (36167801)

ACCOUNT HOLDER: Kláštorisko, nezisková organizácia
BANK NAME: Tatra Banka, a.s.
BANK ADDRESS: Vajanského nábrežie 5, 810 06 Bratislava
BANK ACCOUNT NUMBER: 2665520085
BANK CODE: 1100
IBAN: (SK79 1100 0000 0026 6552 0085)
SWIFT CODE: TATRSKBX
VAT CODE: NO (NOT VAT PAYER)